

રૂપરેખા

- 16.0 ઉદ્દેશો
- 16.1 પ્રસ્તાવના
- 16.2 વર્ગીકરણ
- 16.3 સૂચિકરણ
- 16.4 વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણના સંબંધ
- 16.5 સારાંશ
- 16.6 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો
- 16.7 બહુવિકલ્પીય પ્રશ્નો (ઉત્તરો સહિત)
- 16.8 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 16.9 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન

16.0 ઉદ્દેશો(OBJECTIVES)

‘યોગ્ય વાચકને યોગ્ય માહિતી યોગ્ય સમયમાં મેળવી આપવા’ માટે ગ્રંથાલયમાં અનેકવિધ પ્રકારની ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓ અપનાવવામાં આવે છે. આ તમામ ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓને મુખ્યત્વે બે વિભાગમાં વિભાજિત કરી શકાય. (1) પ્રત્યક્ષ કાર્ય: જેમાં ગ્રંથ આપ-લે, સંદર્ભસેવા, માહિતીસેવા વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. જ્યારે (2) પરોક્ષ કાર્ય: જેમાં ગ્રંથપ્રાપ્તિ, વર્ગીકરણ, સૂચિકરણ વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

આ તમામ ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓ સ્વયંમાં સ્વતંત્ર હોવાની સાથે અન્યોન્ય આધારિત છે. વર્ગીકરણ વગર સૂચિકરણની કલ્પના કરવી કે સૂચિકરણ વગર વર્ગીકરણની કલ્પના કરવી વ્યર્થ છે.

પ્રસ્તુત એકમમાં વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણ વચ્ચેના સંબંધની ચર્ચા કરવામાં આવશે. જેથી તમો એ સમજવામાં સમર્થ બનશો કે :

1. વર્ગીકરણ એટલે શું ?
2. સૂચિકરણ એટલે શું ?
3. તે બંને વચ્ચેના સંબંધો

16.1 પ્રસ્તાવના(INTRODUCTION)

ગ્રંથાલયમાં ગ્રંથાલય અને માહિતીસેવાની પૂર્તિ અર્થે કરવામાં આવતી વિધિવિધાઓમાં 1. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ અને 2. ગ્રંથાલય સૂચિકરણ મહત્વની બે

વિધિવિદ્યાઓ છે. આ વિધિઓના અભાવમાં ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવાની કલ્પના કરી શકાય નહીં.

પરિણામત: માહિતીસેવાની ત્વરિત પૂર્તિ અર્થે આ બંને પ્રક્રિયાઓમાં સતત સંશોધન અને સંવર્ધન થતું રહે છે.

ગ્રંથાલય વર્ગીકરણની પ્રક્રિયા દ્વારા કોઈ એક પ્રલેખની ગ્રંથભંડારમાં ગોઠવણી માટેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવે છે. જ્યારે સૂચિકરણ એ પ્રલેખના સ્થાનનું નિર્દેશન કરાવવાનું કાર્ય કરે છે. અર્થાત્ કોઈ ચોક્કસ પ્રલેખ ગ્રંથભંડારમાં ક્યાં ગોઠવવામાં આવેલ છે તે બતાવાવનું કાર્ય કરે છે. આમ, બંને પ્રક્રિયાઓ પોતાનામાં સ્વતંત્ર છે પરંતુ ગ્રંથાલયસેવાના આદર્શની પૂર્તિએ વિચારતા આ બંને પ્રક્રિયાઓ એકબીજા પર આધારિત છે. એકબીજા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અર્થાત્ વર્ગીકરણ ઉપર આધારિત વ્યવસ્થિત ગોઠવણીના અભાવમાં સૂચિકરણ સંભવ પણ નથી, કવચિત્, સંભવ હોય તો પરિણામદાયી બની શકે નહીં જ, તો સૂચિકરણના અભાવમાં પ્રલેખોની વ્યવસ્થિત અને તાર્કિક ગોઠવણી કરવામાં આવી હોય તો પણ ઈચ્છિત પ્રલેખ મેળવવાનું મુશ્કેલ બની રહે છે.

16.2 વર્ગીકરણ(Classification)

વર્ગીકરણ એટલે વર્ગ કે જૂથ પાડવાની શાસ્ત્રીય કે વૈજ્ઞાનિક રીત, અર્થાત્ સમાન વસ્તુઓ / વિચારોને એક જૂથમાં એકત્રિત કરવા અને વિસમાન વસ્તુઓ / વિચારોને અલગ અલગ જૂથમાં મૂકવા. બીજા શબ્દોમાં એમ કહી શકાય કે સમાનતા અને વિસમાનતાના આધારે વસ્તુઓ / વિચારોના અલગ અલગ જૂથ પાડવામાં તેમજ તેની સમાનતા અને વિસમાનતાની માત્રાને લક્ષમાં લઈ તેને ક્રમબદ્ધ કરવા.

ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ એટલે ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહિત પ્રલેખોના વિષયને કે તેની વિષયવસ્તુને કેન્દ્રમાં રાખી સમાન વિષય વસ્તુ ધરાવતા પ્રલેખોના અલગ અલગ જૂથો પાડવા, તેમજ તેની વિષયવસ્તુની સમાનતા કે વિસમાનતાની માત્રાને ધ્યાનમાં લઈ તેને ક્રમબદ્ધ લાક્ષણિકતાના સંદર્ભમાં સંજ્ઞા આપવી અનિવાર્ય છે. જેને વર્ગીક કહેવામાં આવે છે. ગ્રંથભંડારમાં પ્રલેખોની ગોઠવણીનો પાયો વર્ગીક છે.

વિશ્વમાં પ્રચલિત એવી આઠેક વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ છે જેમાં આપણા અભ્યાસક્રમના સંદર્ભમાં બે વર્ગીકરણ પદ્ધતિઓ મહત્વની છે :

1. ડ્યૂઈ દશાંશ વર્ગીકરણ (DDC) અને 2. કોલન ક્લાસીફિકેશન (CCC)

16.3 સૂચિકરણ(Cataloguing)

સૂચિ એટલે યાદી. કરણનો અર્થ થાય છે પ્રક્રિયા. સૂચિ કે યાદી બનાવવા માટે વ્યવસ્થિત કે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ એટલે સૂચિકરણ. અર્થાત્, ગ્રંથાલયના ગ્રંથસંગ્રહની

વ્યવસ્થાને ક્રમિક કે તર્કસંગત રીતે સ્પષ્ટ કરવું કે દર્શાવવું.

ગ્રંથાલયસૂચિ તે કોઈ એક ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહવામાં આવેલ પ્રલેખોની યાદી છે. જેની ગોઠવણી કોઈ એક વ્યવસ્થિત ક્રમમાં કરવામાં આવેલી હોય છે. જે પ્રત્યેક વાચકને પ્રલેખની ઓળખ માટે તેની વાડમયસૂચિગત માહિતી સાથે તે પ્રલેખનું ગ્રંથભંડારમાં સ્થાન ક્યાં આવેલું છે તે દર્શાવે છે.

ગ્રંથાલય સૂચિકરણ દ્વારા, ઉપયોગકર્તાઓના વિવિધ અભિગમોને કેન્દ્રમાં રાખી ભિન્ન ભિન્ન સંલેખો બનાવવામાં આવે છે. જે વાચકના અભિગમને સંતોષે છે. જ્યારે બનાવવામાં આવતાં સંલેખોમાં સ્થાનાંક (વર્ગાંક + ગ્રંથાંક + સંગ્રહાંક) એક મહત્વની બાબત છે. જે જે તે સંલેખમાં દર્શાવેલ પ્રલેખનું ગ્રંથભંડારમાં સ્થાન ક્યાં આવેલું છે તે બતાવે છે.

આ સૂચિસંલેખો બનાવવા માટે અનેક સૂચિનિયમાવલિઓ અસ્તિત્વમાં આવેલી છે. આપણા અભ્યાસક્રમનો સંદર્ભમાં બે સૂચિનિયમાવલિઓ મહત્વની છે. 1. ઍંગ્લો-અમેરિકન કેટલોગિંગ રૂલ્સ (AACR-2R) તથા 2. ક્લાસિફાઈડ કેટલોગ કોડ (CCC) છે.

CCCમાં મુખ્ય સંલેખમાં પ્રલેખનો સ્થાનાંક અગ્રરેખા પર દર્શાવવામાં આવે છે. જ્યારે AACR-2R સ્થાનાંક ક્યાં દર્શાવવો તે બાબતે મૌન સેવ છે. છતાં સ્થાનાંક દર્શાવવામાં આવે તો છે જ.

16.4 વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણના સંબંધ (Classification & Cataloguing Relationship)

કોઈપણ વાચનસામગ્રી તથા ભૌતિક સ્વરૂપને લઈને તે એકમ સ્વરૂપ હોય છે. તેના આ સ્વરૂપને કારણે ગ્રંથભંડારમાં તે માત્ર એક જ સ્થાને ગોઠવી શકાય છે. અર્થાત્ તેને વિષય અનુસાર એક જ જગાએ ગોઠવી શકાય છે. વિષય અનુસાર ગોઠવ્યા બાદ તેને કર્તા અનુસાર કે તેની અન્ય કોઈ માહિતી અનુસાર ગોઠવવાનું શક્ય નથી. એટલે કે ગોઠવણી માત્ર એક જ સ્વરૂપે કરી શકાય છે.

સંયુક્ત વિષય ધરાવતી વાચનસામગ્રી હોય ત્યારે પણ તેને માત્ર એક જ સ્થાને ગોઠવવાનું શક્ય બને છે. ઉદાહરણ તરીકે પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણશાસ્ત્ર એ બંને વિષયની ચર્ચા એક જ પુસ્તકમાં કરવામાં આવી હોય ત્યારે : DDC અનુસાર તેને કોઈ એક જ વિષયનાં વર્ગાંક આપી શકાય છે. જ્યારે CC અનુસાર પાર્શ્વ સંબંધ યુક્તિ દ્વારા વર્ગાંકમાં બંને વિષયોના પ્રતીકોનો સમાસ કરવાનું શક્ય બને છે. પરંતુ ગ્રંથભંડારમાં તે પુસ્તકને માત્ર એક જ જગાએ ગોઠવી શકાય છે. જેમ કે CC અનુસાર તેનો વર્ગાંક COE આવશે. પરિણામે પુસ્તક પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણશાસ્ત્ર બંને વિષયોનું ચર્ચા કરવામાં આવી હોવાં છતાં તે પદાર્થવિજ્ઞાનના પુસ્તકો સાથે જ ગોઠવાશે. અર્થાત્, તેને રસાયણશાસ્ત્રના પુસ્તકો સાથે ગોઠવવાનું શક્ય નથી.

વર્ગીકરણની આ મર્યાદા છે. બે વિષયોની સંયુક્ત સંજ્ઞા હોવા છતાં ગોઠવણી તો કોઈ એક જ વિષયમાં કરી શકાય છે.

જ્યારે ગ્રંથાલયના ગ્રંથસંગ્રહને ઓળખવાનું, પામવાનું એક મહત્વનું સાધન તે ગ્રંથાલયસૂચિ છે. જે ગ્રંથના સ્થાન નિર્દેશનની સાથે મહત્વના બીજા બે કાર્યો પણ કરે છે.

1. વાચકના વિભિન્ન અભિગમોનું વિશ્લેષણ કરી તે સંદર્ભે એક દૃષ્ટિકોણ સાથે કોઈ એક ગ્રંથના અનેક સંલેખોનું સર્જન કરે છે. રચના કરે છે.
2. આ જ પ્રમાણે કોઈ એક પુસ્તકમાં સમાવવામાં આવેલ સંગાથ વિષય કે વિષયોના વિશિષ્ટ પાસાનો અનુલક્ષીને પૃથક્કરણીય સંલેખો સ્વરૂપ અનેક સંલેખોની રચના કરે છે.

આમ, અનેક દૃષ્ટિકોણ સાથે વિવિધ સંલેખો થકી પુસ્તકને અનેક ક્રમમાં જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે.

ગ્રંથાલય સૂચિકરણ અન્વયે પ્રથમ કાર્યના સંદર્ભે બનાવવામાં આવતાં સંલેખો તેમજ કેટલેક અંશે વિષયનામ સંલેખો, વર્ગસૂચક સંલેખો તેમજ કેટલેક અંશે 'જુઓ' અને 'વળી જુઓ' સંલેખો વર્ગીકરણ પર સીધા જ આધારિત હોય છે.

વર્ગસૂચક સંલેખ બનાવતી વખતે વર્ગીકના એક પછી એક અંકોડા ખોલતા જઈ શોધતા અંકોડાઓના સંલેખો બનાવવામાં આવે છે. અહીં, વર્ગીકના અંકોડાઓ વર્ગીકરણને સ્પર્શે છે. જ્યારે 'શોધતા અંકોડા'ની વાત સૂચિકરણને સ્પર્શે છે.

જ્યારે વિષયનામ સંલેખો માટે વિષય મથાળા દર્શાવતી તમામ યાદીઓ વર્ગીકરણ પદ્ધતિને આધારિત હોય છે. જેમ કે : સીયર્સ લીસ્ટ ઓફ સબ્જેક્ટ હેડિંગ્સ.

'જુઓ' અને 'વળી જુઓ' એ તો માંગ અને પુરવઠાનું સંયોજન કરાવી આપતાં મહત્વના ઉપકરણો છે. જે એક બાજુ સૂચિના આદર્શોને સ્પર્શે છે તો બીજી બાજુ વર્ગીકરણની વાસ્તવિકતાને સ્પષ્ટ કરે છે.

કોઈ એક પુસ્તકમાં સમાવિષ્ટ સામાન્ય વિષયને અનુલક્ષીને પુસ્તકને એક એકમ સ્વરૂપ ગણી શકાય તેના સામાન્ય સૂચિપત્રો તૈયાર કરવામાં આવે છે. જ્યારે એ જ પુસ્તકમાં સમાસિત વિશિષ્ટ વિષય કે પેટા વિષયને કે જો તે સંકલન કે સંગ્રહ હોય ત્યારે વિશિષ્ટ લેખક, ગ્રંથનામ અને વિષયને અનુલક્ષી બનાવવામાં આવતાં - અર્થાત્ ગ્રંથના અમુક પૃષ્ઠોને લક્ષમાં લઈ બનાવવામાં આવતાં સંલેખો તે પૃથક્કરણીય કે ગ્રંથાંસ સંલેખો તરીકે ઓળખાય છે. જે મહદ્ અંશે ઉપસંહાર

પુસ્તક એક એકમ હોવાથી વર્ગીકરણ દ્વારા તેને માત્ર એક જ સ્થાને મૂકી શકાય છે. જ્યારે સૂચિકરણ દ્વારા અનેકવિધ પ્રકારની સૂચિ સ્વરૂપ તેને અનેક ક્રમમાં મૂકી શકાય છે. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ એકમાર્ગી છે, જ્યારે મનવાંચિત પુસ્તક પામવા ગ્રંથાલયસૂચિ અનેકમાર્ગી છે. ગ્રંથાલયસૂચિના આ અનેક માર્ગો મહદ્ અંશે વર્ગીકરણ પર આધારિત છે. ગ્રંથાલયસૂચિના આ અનેક માર્ગો મહદ્ અંશે વર્ગીકરણ પર આધારિત છે, જ્યારે ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ તે ગ્રંથાલય સૂચિકરણના સાથ અને સહકાર સાથે જ

તેની મહત્તાને સ્પષ્ટ કરવા શક્તિમાન બની રહે છે. એટલે જ એવું કહેવામાં આવે છે કે, 'સૂચિકરણ એ વર્ગીકરણનું પૂરક છે.'

16.5 સારાંશ(SUMMARY)

ગ્રંથાલય એ ગ્રંથાલયસેવાનો આદર્શ છે. 'યોગ્ય ઉપયોગકર્તાને યોગ્ય માહિતી યોગ્ય સમયમાં પૂરી પાડવી' આ આદર્શને પરિપૂર્ણ કરવા ગ્રંથાલયમાં અનેક ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે. આ બંનેના અભાવમાં ગ્રંથાલયસેવા પરિપૂર્ણ કરી શકાય છે.

વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણ અન્યોન્ય પૂરક છે. માત્ર એટલું જ નહીં. જ્યાંથી વર્ગીકરણ અટકે છે ત્યાંથી સૂચિકરણ આગળ વધે છે. પ્રલેખના વ્યક્તિત્વને સ્પષ્ટ કરવા માટે.

તેમના સંબંધો વચ્ચેની કડી તે સ્થાનાંક એટલે કે વર્ગીક + ગ્રંથાંક + સંગ્રહાંક છે. વર્ગસૂચક સંલેખો માટે તે આધાર છે. CCC અનુસારના મુખ્ય સંલેખ સ્થાનાંક અગ્રરેખા પર સ્થાન ધરાવે છે.

સૂચિકરણ ઉપયોગકર્તાના પ્રલેખ પરત્વેના વિવિધ અભિગમો ધરાવે છે. સાથે સ્થાનાંક સેતુ બની રહી ઈચ્છિત પ્રલેખની પુનઃપ્રાપ્તિ સરળ અને ત્વરિત બનાવે છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : (1) નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારા ઉત્તર લખો.

(2) એકમનાં અંતે આપેલા ઉત્તરો સાથે તમારા ઉત્તરને સમજાવો.

1. વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણ અન્યોન્ય પૂરક છે, સમજાવો.

.....

.....

.....

.....

2. વર્ગીકરણને વ્યાખ્યાયિત કરી, વર્ગીકરણની પદ્ધતિ જણાવો?

.....

.....

.....

3. સૂચિકરણને વ્યાખ્યાયિત કરી, તેની ચર્ચા કરો?

.....

.....

.....

4. વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણને વ્યાખ્યાયિત કરી તેમના સંબંધોની ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

5. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ એટલે શું ?

.....

.....

.....

16.6 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answer to Self Check Exercises)

1. વર્ગીકરણ અને સૂચિકરણની પ્રક્રિયા એકબીજાથી સ્વતંત્ર હોવાની સાથે એકબીજા પર આધારિત છે. વર્ગીકરણ પ્રલેખના માત્ર એક જ અનભિગમને “વિષય” સંતોષે છે. જ્યારે સૂચિકરણ વાચકના પ્રલેખ પ્રત્યેના વિવિધ અભિગમને સંતોષે છે. આ બંને પ્રક્રિયાઓ ભેગી મળીને પ્રલેખની પુનઃપ્રાપ્તિ સરળ બનાવે છે.
2. વર્ગીકરણ એટલે વર્ગ કે જૂથ પાડવાની શાસ્ત્રીય કે વૈજ્ઞાનિક રીત, અર્થાત્ સમાન વસ્તુઓ/વિચારોએ એક જૂથમાં એકત્રિત કરવા અને અસમાન વસ્તુઓ/વિચારોને અલગ અલગ જૂથમાં મુકવા. બીજા શબ્દોમાં એમ કહી શકાય કે સમાનતા અને વિસમાનતાના આધારે વસ્તુઓ/વિચારોના અલગ-અલગજૂથ પાડવામાં તેમજ તેની સમાનતા અને વિસમાનતાની માત્રાને લક્ષમાં લઈ તેને ક્રમબદ્ધ કરવા. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ એટલે ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહિત પ્રલેખોના વિષયને કે તેની વિષયવસ્તુને કેન્દ્રમાં રાખી સમાન વિષય વસ્તુ ધરાવતા

પ્રલેખોના અલગ-અલગ જૂથો પાડવા, તેમજ તેની વિષયવસ્તુની સમાનતા કે વિસમાનતાની માત્રાને ધ્યાનમાં લઈ તેને ક્રમબદ્ધ લાક્ષણિકતાના સંદર્ભમાં સંજ્ઞા આપવી અનિવાર્ય છે. તેને વર્ગીકૃત કહેવામાં આવે છે. ગ્રંથભંડારમાં પ્રલેખોની ગોઠવણીનો પાયો વર્ગીકૃત છે. વર્ગીકરણની વિવિધ પદ્ધતિઓ નીચે મુજબ છે. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણની પ્રક્રિયા દ્વારા કોઈ એક પ્રલેખની ગ્રંથભંડારમાં ગોઠવણી માટેનું સ્થાન નક્કી કરવામાં આવે છે. જ્યારે સૂચીકરણ એ પ્રલેખના સ્થાનનું નિદર્શન કરાવવાનું કાર્ય કરે છે. અર્થાત કોઈ ચોક્કસ પ્રલેખ ગ્રંથ ભંડારમાં ક્યાં ગોઠવવામાં આવેલ છે? તે બતાવવાનું કાર્ય કરે છે. આમ, બંને પ્રક્રિયાઓ પોતાનામાં સ્વતંત્ર છે, પરંતુ ગ્રંથાલય સેવાના આદર્શની પૂર્તિએ વિચારતા આ બંને પ્રક્રિયાઓ એકબીજા પર આધારિત છે. એકબીજા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. અર્થાત વર્ગીકરણ ઉપર આધારિત વ્યવસ્થિત ગોઠવણીના અભાવમાં સૂચિકરણ સંભવ પણ નથી, ક્વચિત, સંભવ હોય તો પરિણામદાયી બની શકે નહિ જ. તો સૂચિકરણના અભાવમાં પ્રલેખોની વ્યવસ્થિત અને તાર્કિક ગોઠવણી કરવામાં આવી હોય તો પણ ઈચ્છિત પ્રલેખ મેળવવાનું મુશ્કેલ બની રહે છે.

- ડ્યુઈ દશાંશ વર્ગીકરણ
- કોલન ક્લાસીફિકેશન
- લાયબ્રેરી ઓફ કોંગ્રેસ ક્લાસીફિકેશન
- યુનિવર્સલ ડેસીમલ ક્લાસીફિકેશન
- સબ્જેક્ટ ક્લાસીફિકેશન

3. સૂચિ એટલે યાદી અને કરણનો અર્થ પ્રક્રિયા થાય છે, સૂચિ કે યાદી બનાવવા માટે વ્યવસ્થિત કે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ એટલે સૂચિકરણ. અર્થાત ગ્રંથાલયના ગ્રંથ સંગ્રહની વ્યવસ્થાને ક્રમિક કે તર્કસંગત રીતે સ્પષ્ટ કરવું કે દર્શાવવું. ગ્રંથાલયસૂચિ તે કોઈ એક ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહવામાં આવેલ પ્રલેખોની યાદી છે. જેની ગોઠવણી કોઈ એક વ્યવસ્થિત ક્રમમાં કરવામાં આવેલી હોય છે. જે પ્રત્યેક વાચકને પ્રલેખની ઓળખ માટે તેની વાડમાયસુચીગતા માહિતી સાથે તે પ્રલેખનું ગ્રંથભંડારમાં સ્થાન ક્યાં આવેલું છે તે દર્શાવે છે. ગ્રંથાલય સૂચિકરણ દ્વારા, ઉપયોગકર્તાઓના વિવિધ અભિગમોને કેન્દ્રમાં રાખી ભિન્ન ભિન્ન સંલેખો બનાવવામાં આવે છે. જે વાચકના અભિગમને સંતોષે છે. જ્યારે બનાવવામાં આવતાં સંલેખોમાં સ્થાનાંક (વર્ગીકૃત ગ્રંથાંક સંગ્રહાંક) એક મહત્વની બાબત છે. જે જે-તે સંલેખમાં દર્શાવેલ પ્રલેખનું ગ્રંથભંડારમાં સ્થાન ક્યાં આવેલું છે તે દર્શાવે છે. આ સૂચિ સંલેખો બનાવવા માટે અનેક સૂચિનિયમાવલીઓ અસ્તિત્વમાં આવેલી છે. જેમ કે ઍંગલો-અમેરિકન કેટલોગીંગ રૂલ્સ તથા ક્લાસીફાઇડ કેટલોગ કોડ વગેરે. CCC માં મુખ્ય સંલેખમાં પ્રલેખણો સ્થાનાંક અગ્રરેખા પર દર્શાવવામાં આવે છે. જ્યારે ઇઇઝઈ-૨ઈ સ્થાનાંક ક્યાં દર્શાવવો તે હજુ સુધી નક્કી થયું નથી.

4. કોઈપણ વાંચન સામગ્રી તથા ભૌતિક સ્વરૂપને લઈને એ એકમ સ્વરૂપ હોય છે. તેના આ સ્વરૂપને કારણે ગ્રંથ ભંડારમાં તે માત્ર એક જ સ્થાને ગોઠવી શકાય છે. વિષય અનુસાર ગોઠવ્યા બાદ તેને કર્તા અનુસાર કે તેની અન્ય કોઈ માહિતી અનુસાર ગોઠવવાનું શક્ય નથી. એટલે કે ગોઠવણી માત્ર એક જ સ્વરૂપે કરી શકાય છે. સંયુક્ત વિષય ધરાવતી વાંચન સામગ્રી હોય ત્યારે પણ તેને માત્ર એક જ સ્થાને ગોઠવવાનું શક્ય બને છે. ઉદાહરણ તરીકે પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણ શાસ્ત્ર એ બંને વિષયની ચર્ચા એક જ પુસ્તકમાં કરવામાં આવી હોય ત્યારે: DDC અનુસાર તેને કોઈ એક જ વિષયના વર્ગીક આપી શકાય છે. જ્યારે CC અનુસાર પાશ્વ સંબંધ યુક્તિ દ્વારા વર્ગીકમાં બંને વિષયોના પ્રતીકોના સમાસ કરવાનું શક્ય બને છે. પરંતુ ગ્રંથ ભંડારમાં તે પુસ્તકને માત્ર એક જ જગ્યાએ ગોઠવી શકાય છે. જેમ કે CC અનુસાર તેનો વર્ગીક COE આવશે. પરિણામે પુસ્તક પદાર્થ વિજ્ઞાન અને રસાયણશાસ્ત્ર બંને વિષયોનું ચર્ચા કરવામાં આવી હોવા છતાં તે પદાર્થ વિજ્ઞાનના પુસ્તકો સાથે જ ગોઠવાશે. વર્ગીકરણની આ મર્યાદા છે. બે વિષયોની સંયુક્ત સંજ્ઞા હોવા છતાં ગોઠવણી તો કોઈ એક જ વિષયમાં કરી શકાય છે. ગ્રંથના સ્થાન નિદર્શનની સાથે મહત્વના બીજા બે કાર્યો પણ કરે છે.
- વાચકના વિભિન્ન અભિગમોનું વિશ્લેષણ કરી તે સંદર્ભ એક દૃષ્ટિકોણ સાથે કોઈ એક ગ્રંથના અનેક સંલેખોનું સર્જન કરે છે.
 - કોઈ એક પુસ્તકમાં સમાવવામાં આવેલ સંગ્રાહ વિષય કે વિષયોના વિશિષ્ટ પાસાનો અનુલક્ષીને પૃથ્થકરણ સંલેખો સ્વરૂપ અનેક સંલેખોની રચના કરે છે.

ગ્રંથાલય સૂચિકરણ અન્વયે પ્રથમ કાર્યના સંદર્ભ બનાવવામાં આવતાં સંલેખ તેમજ કેટલેક અંશે વિષયનામ સંલેખો, વર્ગ સૂચક સંલેખો તેમજ કેટલેક અંશે 'જુઓ' અને 'વળી જુઓ' સંલેખો વર્ગીકરણ પર સીધા જ આધારિત હોય છે. વર્ગસૂચક સંલેખ બનાવતી વખતે વર્ગીકના એક પછી એક અંકોડા ખોલતા જઈ શોધતા અંકોડાઓના સંલેખો બનાવવામાં આવે છે. વર્ગીકના અંકોડાઓ વર્ગીકરણને સ્પર્શે છે. જ્યારે શોધતા અંકોડાની વાત સૂચિકરણને સ્પર્શે છે. જ્યારે વિષયનામ સંલેખો માટે વિષય મથાળા દર્શાવતી તમમ યાદીઓ વર્ગીકરણ પદ્ધતિને આધારિત હોય છે. જેમ કે સિયર્સ લિસ્ટ ઓફ સબ્જેક્ટ હેડીંગ્સ.

જ્યારે એ જ પુસ્તકમાં સમાવિત વિશિષ્ટ વિષય કે પેટા વિષયને કે જો તે સંકલન કે સંગ્રહ હોય ત્યારે વિશિષ્ટ લેખક, ગ્રંથનામ અને વિષયને અનુલક્ષી બનાવવામાં આવતાં અર્થાત ગ્રંથના અમુક પૃષ્ઠોને લક્ષમાં લઈ બનાવવામાં આવતાં સંલેખો તે પૃથ્થકરણ કે ગ્રંથાક સંલેખો તરીકે ઓળખાય છે. પુસ્તક એક એકમ હોવાથી વર્ગીકરણ દ્વારા તેને માત્ર એક જ સ્થાને મૂકી શકાય છે. જ્યારે સૂચિકરણ દ્વારા અનેકવિધ પ્રકારની સૂચિ સ્વરૂપ તેને અનેક ક્રમમાં મૂકી શકાય છે. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ એકમાર્ગી છે, જ્યારે મનવન્ચિત પુસ્તક પામવા ગ્રંથાલય સૂચિ અનેકમાર્ગી છે. ગ્રંથાલય સૂચિના આ અનેક માર્ગો

મહદઅંશે વર્ગીકરણ પાર આધારિત છે, જ્યારે ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ તે ગ્રંથાલય સૂચિકરણના સાથ અને સહકાર સાથે જ તેની મહત્તાને સ્પષ્ટ કરવા સક્ષમ છે. આથી જ સૂચિકરણ એ વર્ગીકરણનું પુરક છે.

5. ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ એટલે ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહિત પ્રલેખોના વિષયને કે તેની વિષયવસ્તુને કેન્દ્રમાં રાખી સમાન વિષય વસ્તુ ધરાવતા પ્રલેખોના અલગ અલગ જૂથો પાડવા, તેમજ તેની વિષયવસ્તુની સમાનતા કે વિસમાનતાની માત્રાને ધ્યાનમાં લઈ તેને ક્રમબદ્ધ લાક્ષણિકતાના સંદર્ભમાં સંજ્ઞા આપવી અનિવાર્ય છે. જેને વર્ગીક કહેવામાં આવે છે. ગ્રંથભંડારમાં પ્રલેખોની ગોઠવણીનો પાયો વર્ગીક છે.

16.7 બહુવિકલ્પીય પ્રશ્નો (ઉત્તર સહિત)

1. પ્રત્યક્ષ કાર્યમાં શેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે ?
 (A) માહિતી સેવા (B) સંદર્ભ સેવા
 (C) ગ્રંથિ આપ-લે (D) ઉપરોક્ત તમામ
2. પરોક્ષ કાર્યમાં શેનો સમાવેશ કરવામાં આવતો નથી ?
 (A) ગ્રંથ પ્રાપ્તિ (B) સૂચિકરણ
 (C) વર્ગીકરણ (D) ઉપરોક્ત તમામ
3. અભ્યાસક્રમના સંદર્ભમાં કેટલી સૂચિનિયમાવલિઓ મહત્વની છે ?
 (A) ત્રણ (B) બે
 (C) ચાર (D) એક
4. સૂચિ કે યાદી બનાવવા માટે વ્યવસ્થિત કે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ એટલે _____ ?
 (A) સૂચિકરણ (B) બે
 (C) ચાર (D) એક
5. ગ્રંથભંડારમાં પ્રલેખોની ગોઠવણીનો પાયો _____ છે.
 (A) સૂચિકરણ (B) વર્ગીક
 (C) વર્ગીકરણ (D) ગ્રંથ પ્રાપ્તિ
6. CCCમાં મુખ્ય સંલેખમાં પ્રલેખનો સ્થાનાંક _____ પર દર્શાવવામાં આવે છે. 'જુઓ' અને 'વળી જુઓ' એ તો માંગ અને પુરવઠાનું સંયોજન કરાવી આપતાં મહત્વના ઉપકરણો છે.
 (A) સંદર્ભ (B) ઉપરની રેખા
 (C) ઉભી રેખા (D) અગ્રરેખા

7. 'જુઓ' અને 'વળી જુઓ' એ તો _____ નું સંયોજન કરાવી આપતાં મહત્વના ઉપકરણો છે.
- (A) માંગ (B) પુરવઠા
(C) માંગ અને પુરવઠા (D) સૂચિકરણ
8. _____ એટલે કે વર્ગિક + ગ્રંથાંક + સંગ્રહાંક
- (A) સ્થાનાંક (B) ગ્રંથ પ્રાપ્તિ
(C) વર્ગીકરણ (D) સૂચિકરણ

16.8 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words)

વર્ગીકરણ (Classification)	વર્ગીકરણ એટલે વર્ગ કે જૂથ પાવાની શાસ્ત્રીય કે વૈજ્ઞાનિક રીત
સૂચિકરણ (Cataloguing)	સૂચિ કે યાદી બનાવવા માટે વ્યવસ્થિત કે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ

16.9 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (References and Further Reading)

- * Krishan Kumar (1993). Cataloguing. New Delhi. Har Anand.
- * ભૈયા, છગન (2013), ગ્રંથાલય વર્ગીકરણ પ્રવેશિકા અમદાવાદ, પાર્થ પબ્લિકેશન
- * ભૈયા, છગન (2013), ગ્રંથાલય સૂચિકરણ પ્રવેશિકા અમદાવાદ : પાર્થ પબ્લિકેશન
- * ભૈયા, છગન (2006), ગ્રંથાલય સૂચિકરણ : સૈદ્ધાંતિક અમદાવાદ : પાર્થ પબ્લિકેશન
- * શર્મા, પાંડેવ એસ. કે. (2001) સરલીકૃત પુસ્તકાલય સૂચિકરણ સિદ્ધાંત. દિલ્લી, સતસાહિત્ય પ્રકાશન (હિન્દી)
- * સિન્હા, મદન મોહન (2012) પુસ્તકાલય સૂચિકરણ દિલ્લી : કુશાલ પ્રકાશન (હિન્દી)

